

С. В. Бурлуцький

доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства, Донбаська державна машинобудівна академія, Краматорськ, Україна
magistrdr@mail.ru

УДК 338.242.42

С. В. Бурлуцька

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Донбаська державна машинобудівна академія, Краматорськ, Україна
lana_b75@mail.ru

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ: ДЕРЖАВА – ПІДПРИЄМСТВО – ЛЮДИНА

Анотація. У статті обґрунтовано, що досягнення сталого соціально-економічного розвитку в умовах формування громадянського суспільства та домінування соціального вектору стає можливим на основі використання стратегії соціального контракту між державою, підприємствами та людиною. Визначено склад та зміст інституційних елементів, що формують підґрунтя соціального контракту. Запропоновано стратегію забезпечення адресності соціальних допомог.

Ключові слова: соціальне партнерство, добробут, інституційна процедура, соціальна політика, соціальний контракт, соціальна допомога.

С. В. Бурлуцький

доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства, Донбаська державна машинобудівна академія, Краматорськ, Україна

С. В. Бурлуцька

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Донбаська державна машинобудівна академія, Краматорськ, Україна

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРАКТУ: ГОСУДАРСТВО – ПРЕДПРИЯТИЕ – ЧЕЛОВЕК

Аннотация. В статье обосновано, что достижение устойчивого социально-экономического развития в условиях формирования гражданского общества и доминанты социального вектора становится возможным на основе использования стратегии социального контракта между государством, предприятиями и человеком. Определен состав и содержание институциональных элементов, формирующих базис социального контракта. Предложена стратегия обеспечения адресности социальной помощи.

Ключевые слова: социальное партнерство, благосостояние, институциональная процедура, социальная политика, социальный контракт, социальная помощь.

Serhiy Burlutskiy

Doc. Sc. (Econ.), Professor, Donbass State Machine Engineering Academy, Kramatorsk, Ukraine
39 Mashinostroiteley Ave, Kramatorsk, Donetsk region, Ukraine

Svitlana Burlutskaya

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Donbass State Machine Engineering Academy, Kramatorsk, Ukraine
39 Mashinostroiteley Ave, Kramatorsk, Donetsk region, Ukraine

THE SOCIAL CONTRACT STRATEGY: GOVERNMENT – CORPORATION – PERSON

Abstract. Introduction. The problem of social partnership as belonging to society is one of the sharpest for modern Ukraine. Social security is a consequence of realization of a basic right of belonging to society, the right of participation and inclusion in social and economic life. *Purpose* is to explore institutional procedures and structures of the social contract formation strategy directed on realization of the address principle of social benefit granting. *Results.* The achievement of sustained socio-economic development in the conditions of civil society formation and the social contract dominant becomes possible on the basis of the agreement development strategy usage between the government – corporation – person is proved in the article. The structure and the contents of institutional elements, which form the basis of the social contract, are defined. *Conclusion.* Offered strategy of the social contract formation realization will provide achievement of the maximum addressing of the social benefit. Efficiency of strategy in many respects is defined by obligatory stimulation of households offer system.

Keywords: social partnership; welfare; institutional procedure; social policy; social contract; social benefit.

JEL Classification: E69, H10, H53, H55, I38

Постановка проблеми. Розвиток соціально-економічної системи повинен ґрунтуватися на засадах соціального партнерства і суспільних відносинах, суб'єкти яких співіснують на умовах повної рівності. Це не означає, що всі члени суспільства мають дотримуватися однакового способу життя та ідентичного напрямку думок. Однак потрібна інституційна структура, яка гарантує громадянам однакові можливості у використанні переваг суспільного життя та участь в управлінні ним. У цьому контексті бідність варто розглядати як соціально-економічний стан суб'єкта, що характеризується не просто обмеженням доступом до мінімальних основних благ і виключенням із суспільного прогресу через розрив між власним доходом

та середнім доходом у суспільстві, а відсутністю соціальних і громадянських прав або попередніх умов для їх одержання. І навпаки, соціальна захищеність є результатом реалізації основного права належності до суспільства та права на участь у його соціально-економічному житті. Тому однією із найгостріших для сучасної України проблем є досягнення соціального партнерства через спрямування державних дій на усунення економічної нерівності, що перешкоджає багатьом членам суспільства дійсно належати до нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціального партнерства як інструментарію подолання бідності в системі заходів державного регулювання пере-

бували й нині перебувають у центрі уваги зарубіжних науковців та вітчизняних дослідників. Зокрема слід відзначити останні роботи Р. Райха (Reich, 1998) [1], Н. Брукса (Brooks, 2006) [2], О. Соскіна [3], О. Крутій [4], Н. Сокур [5], С. Біляцького [6] та ін. Водночас, залишаються недостатньо дослідженими процеси формування соціального контракту за напрямком вертикальної взаємодії держава – людина.

Мета статті: дослідити інституційні процедури і структури стратегії формування соціального контракту, спрямованого на реалізацію адресного принципу надання соціальних допомог у системі відносин «держава – підприємство – людина».

Основні результати дослідження. Реалізація економічних, соціальних і культурних прав вимагає суспільної дієздатності, відповідних інститутів та ресурсів. Проблема перехідної економіки України саме й полягає в тому, що для змін у бік соціалізації суспільства, набуття законної чинності нових інституційних прав потрібен значний час і системний підхід з боку держави. Тільки комплексний та одночасний процес поліпшення вивчення і задоволення соціальних потреб, удосконалення соціальних інститутів, оптимізації редистрибуції національних ресурсів забезпечить досягнення достатнього рівня суспільного добробуту.

Характеризуючи концептуальну схему формування суспільного партнерства, слід вказати на основні етапи реалізації суспільного контракту як часткової відмови суб'єктів від суверенітету на користь держави. Засновник школи нової політичної економії Джеймс Б'юкенен (Buchanan, 1999) визначив три таких етапи [7]:

1) на першому етапі відбувається «природний розподіл», обумовлений зусиллями, що докладають індивіди для привласнення обмежених благ;

2) на другому етапі формується конституційна угода, головне місце в якій посідає «держава, що захищає». Саме у цьому договорі визначаються права й обов'язки держави та індивідів;

3) на третьому етапі формується постконституційна угода щодо «держави, яка виробляє». За інституційними правилами, встановленими на цьому етапі, держава виконує свої функції зі створення суспільних благ.

Соціальна суспільна угода, сформована на третьому етапі, ґрунтується на рівності економічних, соціальних та культурних прав і становить орієнтир для стратегічного розвитку країни. Такий тип соціальної угоди повинен також допомогти точно визначити, які соціальні права повинні надаватися, на який розмір допомоги і виплат мають право всі громадяни, який період часу знадобиться державі, щоб повною мірою забезпечити реалізацію цих прав у суспільстві.

Той факт, що перехідна економіка спроможна задовольняти такі права тільки поступово і не в повному обсязі, не робить їх менш обов'язковими. Виникає необхідність в інституціональних процедурах для формування та впровадження політичних і стратегічних дій, націлених на універсалізацію соціальних прав. Ця сфера охоплює сукупність соціально-економічних та політичних питань:

- хто (і як) вирішує, які соціальні виплати повністю задовольняють соціальне право на достатній рівень життя, охорону здоров'я та медичну допомогу населення в умовах демографічної кризи, скорочення народжуваності й старіння населення?
- як повинне гарантуватися право на працю в нестабільній економіці в умовах скорочення попиту на робочу силу та невизначеності зв'язку між підвищенням продуктивності та ростом зайнятості?

Зауважимо, що кількість і якість соціальних допомог, що забезпечують дієвість соціальних прав, залежать від доступності фінансових та економічних ресурсів економічної системи. У цьому питанні важливо, наскільки ефективно державні інститути виконують свої функції щодо оптимальної реалізації соціальних прав та перерозподіляють ресурси між економічно активними і неактивними членами суспільства або між багатими та бідними,

бідними і середнім класом, між однією групою бідних людей та іншою.

У рамках аналізу проблем перерозподілу ми виявили, що інститути держави загального добробуту (соціальної держави) у промислово розвинених країнах мають як відмінності, так і спільні характеристики, притаманні редистрибутивним процесам. Але спроба згрупувати загальні риси при здійсненні типології держав загального добробуту наразилася на певні методологічні проблеми [8]. Було з'ясовано, що ідеальних моделей реалізації соціальної політики в межах тієї або іншої держави добробуту практично не існує, оскільки вони ніколи повною мірою не відповідають реальним інтересам і можливостям суспільства. Змістова складова соціальних моделей та інструменти їх практичного застосування залежать від здатності ідентифікувати найбільш значущі потреби більшості членів суспільства. При цьому слід брати до уваги, що відмінності між моделями навіть важливіші, ніж варіації у межах однієї моделі. З огляду на це ми дослідили, з одного боку, причинні фактори, що обумовлюють інституціональне підґрунтя розвитку держави загального добробуту, а з другого – їх вплив на формування інтересів, переваг, а також, деякою мірою, ідентифікацію нерівності й бідності в суспільстві. На основі аналізу зроблено висновок, що базувати типологію соціальної політики держави загального добробуту найбільш доцільно на її інституціональних особливостях.

Як основа для типології соціальної політики можуть бути використані інституціональні структури двох таких соціальних програм, як пенсії за віком і грошові допомоги на випадок хвороби. Ці дві програми відповідають таким основним характеристикам людського існування, як безумовна старість і ризик хвороби. На відміну від цього, наприклад, безробіття та страхування від нещасного випадку на виробництві потребують врахування значних відмінностей за соціально-економічними критеріями. Пенсії ж за віком і допомога на випадок хвороби актуальні для всіх громадян та домогосподарств. Той факт, що вони мають найбільшу економічну вагу, пояснює їх ключову роль при формуванні соціальних груп.

Здійснюючи типологію соціальної політики за інституціональними структурами програм виплати пенсій за віком і допомоги на випадок хвороби, треба зважати на такі три основні аспекти.

Перший аспект – оцінка наслідків цільової соціальної допомоги порівняно з універсалізмом. Це передбачає визначення основних видів соціальних виплат за якісно різними критеріями, а саме: матеріальний стан, джерело внесків (страхувальник або роботодавець) для фінансування програми соціального страхування, належність до відповідної професійної категорії, громадянство (місце проживання) у країні [7]. У різних країнах ці чотири критерії для визначення типу соціальної політики застосовуються в різних комбінаціях.

Другий аспект – визначення міри, до якої допомоги із соціального страхування повинні замінити втрачений дохід. Для цього вводяться критерії для обчислення розміру допомоги, який постійно змінюється залежно від величини прожиткового мінімуму, а також гарантованої страхової допомоги, що стосується всіх рівною мірою, та диференційних виплат, пов'язаних із обсягом попереднього доходу.

Третій аспект – управління програмами соціального страхування, зміст якого визначається в комбінації із двома вищезгаданими аспектами. Тут утворюється дихотомія, зумовлена ступенем участі роботодавців і працівників у управлінні програмами.

Повна реалізація економічних, соціальних та культурних прав сприяє оптимізації соціальної політики, податкової інфраструктури, планування та структури соціальних видатків, процесу регулювання капіталу і праці, політики, що сприяє формуванню та обслуговуванню людського капіталу, зменшенню соціальних витрат. Водночас, підвищується ефективність стратегічного управління і програм,

націлених на групи населення, які перебувають у найбільш скрутному становищі. Оптимізується сімейна політика добробуту (включаючи турботу про дітей і людей похилого віку), що полегшує реалізацію жіночої робочої сили на ринку праці, обмежуються фінансові спекуляції в соціальній сфері, створюються умови для подолання нерівностей аскриптивного характеру.

Забезпечення вищого рівня справедливості й розширення соціального захисту справляють комплексний позитивний вплив на економіку. Зокрема кращий доступ до освіти та послуг охорони здоров'я сприяє збільшенню вартості людського капіталу, який украй важливий для стійкого зростання і конкурентоспроможності у світі, де все більше цінуються інтелект та інновації. Це також вирішальний елемент у зростанні середньої продуктивності національної економіки, необхідна умова для переходу від екстенсивної форми конкурентоспроможності, яка ґрунтується на низькій заробітній платі й надмірній експлуатації природних ресурсів, до інтенсивної форми, заснованої на створенні інтелектуальної додаткової вартості.

Чим вищим є ступінь соціального забезпечення і захищеності соціальних прав, тим менше конфліктів і більш узгодженими є дії членів суспільства у розв'язанні дистрибутивних спорів, а отже, тим нижчою є вірогідність використання конфліктних методів урегулювання, що підривають чинну владу. Таким чином, справедлива структура розподілу доходів зміцнює політичну стабільність, а відтак сприяє збільшенню обсягів зовнішніх і внутрішніх інвестицій, скороченню масштабів бідності. Крім того, система соціального захисту, яка пропонує убезпечення від ризиків та рівні можливості для формування й використання людського капіталу, підтримує інституційну довіру і взаємодію серед членів суспільства. Це, своєю чергою, створює соціальний капітал, який є важливою силою в генерації дієвих зв'язків між соціальною довірою та економічним динамізмом.

Якщо члени суспільства чітко розумітимуть важливість цих зв'язків, сформованих справедливим розподілом, ростом соціального партнерства і владою, що користується суспільною довірою, то буде легше побудувати соціальні контракти.

Системи соціального захисту більш надійні та дієві, якщо вони засновані на понятті політичного співтовариства і солідарності в межах суспільного договору між державою та її громадянами. Перерозподіл, у рамках якого відбувається фінансування інструментів соціального захисту, є більш політично життєздатним, якщо він ґрунтується на взаєморозумінні прав і обов'язків, розподілених між усіма громадянами. У цьому сенсі справедливим ми вважаємо твердження, що соціальна політика матиме більш сильний та ефективний вплив, якщо всі дотримуватимуться своїх прав і обов'язків [8].

Потреба в соціальному контракті обумовлюється відсутністю лінійної кореляції між доходом на душу населення та основними індикаторами добробуту і якості життя. Це спонукає до перегляду політики стосовно розширення економічних, соціальних і культурних прав. Іншими словами, навіть без будь-якого істотного збільшення доходу на душу населення можна розширити доступ до таких, наприклад, суспільних благ, як базова освіта та базові медичні послуги. Більшість країн має значний набір інструментів (податкове навантаження, структура оподаткування, ефективність суспільних соціальних витратків) для розширення діапазону редистрибутивних заходів, спрямо-

Рис. Стратегія формування соціального контракту
Джерело: Складено авторами за [5-8]

ваних на уніфікацію ефективної реалізації соціальних прав.

Бажаний соціальний контракт повинен відображати погодженість таких інституційних елементів (рис.):

- мінімальний рівень соціального захисту (прожитковий мінімум) має бути забезпечений усім членам суспільства на підставі їх громадянства. Цей поріг потрібно встановити на реалістичному рівні, але з урахуванням рівня розвитку суспільства та перерозподілу національного продукту через систему трансфертів;
- збільшення мінімального рівня соціального захисту можливе тільки шляхом розширення доступу до відповідних ресурсів, а саме через економічне зростання. Цей підхід дозволить редистрибутивним механізмам ефективно функціонувати в комбінації із заходами щодо збереження конкурентоспроможності та стійкого росту економічної системи;
- механізми фінансового та інституціонального забезпечення соціальної солідарності можуть змінюватися залежно від особливостей розвитку країни. Не існує єдиної, універсальної моделі, яку було б варто копіювати країнам із перехідною економікою;

- важливо мати дієву правову і виконавчу інституціональну структуру (з погляду держави, суспільства, історичних та політичних умов) для здійснення відповідної соціальної політики;
- необхідно підтримувати механізми, які забезпечують зв'язок між ринково активним населенням і неконкурентоспроможними прошарками; між приватними спонсорами та суспільними бенефіціаріями; між роботодавцями і найманими робітниками; між секторами, які охоплені системами соціального захисту, та секторами, які недостатньо соціально захищені;
- втілення державою у життя регулюючих процедур, що гарантують ефективне використання основних механізмів соціальної солідарності. До них можна віднести прийнятну комбінацію суспільного та приватного фінансування допомог і виплат; оподаткування та податкову структуру; розподіл видатків і доходів через реформу ринку праці;
- формування прогресивного механізму соціальних видатків та системи оподаткування, що забезпечить цільове використання коштів на користь найбільш уразливих груп населення. Мають бути сформовані певні інституційні гарантії цільового використання таких ресурсів;
- формування і затвердження соціальних стандартів. Діяльність у цій сфері повинна розглядатися державою як одне із зобов'язань у межах соціального контракту.

Можливі траєкторії подальшого розвитку України як демократичної держави будуть обумовлюватися співвідношенням соціальної та економічної складових. Оптимальна рівновага між ними може забезпечити сталий соціально-економічний розвиток, але тільки за умови пріоритету громадянського суспільства і соціального контракту. Законодавче закріплення та виконавче забезпечення дієвості адекватних соціальних стандартів і гарантій стане першим кроком до досягнення соціальної справедливості як на індивідуальному, так і на державному рівні.

Висновки. Реалізація стратегії формування соціального контракту потребує подолання історично закріпленого категоріального принципу надання соціальних допомог. Пріоритети в універсалізації соціальних прав мають бути спрямовані на надання допомоги безвідносно до джерел та обсягів отримання доходів. Відмова від категоріальної системи на користь адресної може сприйматися суспільством як порушення справедливості, адже соціальна допомога розглядається як визнання суспільних заслуг. При цьому не йдеться про те, наскільки реально потребує соціальної допомоги та або інша категорія реципієнтів. Адже реально нужденні найчастіше не мають значних «заслуг» перед суспільством. Отже, універсалізація призведе до скорочення соціальної підтримки певних «категоріальних» отримувачів.

Механізмом розв'язання такого конфлікту може стати формування соціального контракту і встановлення певних суспільних зобов'язань стосовно отримувачів соціальних пільг. Це дозволить знизити вірогідність виникнення утриманських наслідків.

Реалізація запропонованої стратегії потребує значних адміністративних витрат, пов'язаних як із загальною пере-

будовою інституту соціальної підтримки, та з впровадженням процедури контролю за рівнем доходів домогосподарств для забезпечення таргетингу прожиткового мінімуму. З другого боку, відмова від надлишкових «категоріальних» соціальних допомог забезпечить економію державних коштів та компенсує додаткові адміністративні витрати.

Запропонована стратегія найбільшою мірою стоюється підсистеми попиту домогосподарства, оскільки спрямована на забезпечення прожиткового мінімуму. Водночас, без обов'язкового стимулювання підсистеми пропозиції неможливе економічне зростання та розширення соціальних допомог. Отже, соціальні допомоги повинні розглядатися як вимушене, тимчасове явище, засіб відновлення ринкової конкурентоспроможності домогосподарств.

Література

1. Reich R. B. The New Meaning of Corporate Social Responsibility / R. B. Reich // *California Management Review*. – 1998. – Vol. 40:2. – P. 8–17.
2. Brooks N. The social benefits and economic costs of taxation / N. Brooks. – Ottawa : CCPA, 2006. – 54 p.
3. Soskin O. Роль державного регулювання у формуванні сучасної економічної моделі: зміна імперативу в умовах хаосу / О. Соскін // *Економічний часопис-XXI*. – 2013. – № 1–2(1). – С. 3–7.
4. Крутий О. Діалогічне підґрунтя громадянського суспільства як умова ефективного місцевого самоврядування // *Політико-управлінський потенціал органів місцевого самоуправління міста* : монографія ; за заг. ред. В. В. Лісничого. – Х. : Магістр, 2007. – 156 с.
5. Сокур Н. В. Формування соціального партнерства в Україні / Н. В. Сокур // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2006. – № 3(27). – С. 254–258.
6. Біляцький С. Сталий розвиток економіки у процесах соціальних гарантій: міжнародний досвід та українська перспектива / С. Біляцький // *Економічний часопис-XXI*. – 2012. – № 11–12(1). – С. 6–8.
7. Buchanan J. M. Demand and Supply of Public Goods / James M. Buchanan. – Indianapolis : Liberty Fund, 1999. – 217 p.
8. Бурлуцький С. В. Методологічне підґрунтя формування моделей соціальної політики / С. В. Бурлуцький // *Часопис економічних реформ*. – 2012. – № 3(7). – С. 96–101.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2013

References

1. Reich, R. (1998). The New Meaning of Corporate Social Responsibility. *California Management Review*, 40:2, 8-17.
2. Brooks, N. (2006). *The social benefits and economic costs of taxation*. Ottawa: CCPA.
3. Soskin, O. (2013). Role of state regulation in forming of modern economic model: changing imperative in the conditions of chaos. *Ekonomicnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*, 1-2(1), 3-7 (in Ukr.).
4. Krutyi, O. (2007). Dialogic soil of civil company as condition of effective local self-government. In V. Lisnichiy (Ed.) *Politically-administrative potential of organs of local self-government of city* (pp. 93-114). Kharkiv: Magistr (in Ukr.).
5. Sokur, N. (2006). Forming of social partnership in Ukraine. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia (Actual Problems of State Administration)*, 3(27), 254-258 (in Ukr.).
6. Belyatskyi, S. (2012). Stable development of economics in conditions of social guarantees: international experience and Ukrainian prospect. *Ekonomicnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*, 11-12(1), 6-8 (in Ukr.).
7. Buchanan, J. M. (1999). *Demand and Supply of Public Goods*. Indianapolis: Liberty Fund.
8. Burlutskyi, S. (2012). Methodological basis of social politics' models forming. *Chasopys ekonomichnykh reform (Annals of Economic Reforms)*, 3(7), 96-101 (in Ukr.).

Received 12.08.2013

Шановні колеги!

Публікація статей у науковому журналі «Економічний часопис-XXI» – це вихід у міжнародний науковий простір і перспектива Вашого кар'єрного росту!

<http://soskin.info/ea/>